

Minerály a geochemia granitového pegmatitu Bratislava - Jezuitské lesy (Slovensko)

Minerals and geochemistry of the Bratislava - Jezuitské Lesy granitic pegmatite (Slovakia)

PAVEL UHER^{1)*} A PETER CHUDÍK²⁾

¹⁾Katedra mineralógie a petrológie, Prírodovedecká fakulta, Univerzita Komenského, Mlynská dolina G, 842 15 Bratislava, Slovensko; *e-mail: puher@fns.uniba.sk

²⁾Hurbanova 13, 909 01 Skalica, Slovensko

UHER P., CHUDÍK P. (2014) Minerály a geochemia granitového pegmatitu Bratislava - Jezuitské lesy (Slovensko). *Bull. mineral.-petrol. Odd. Nár. Muz. (Praha) 22, 2, 281-292. ISSN 1211-0329.*

Abstract

The Bratislava - Jezuitské Lesy granitic pegmatite forms a relatively narrow dike (up to 1 - 2 m thick) in parental Hercynian (~350 Ma) S-type granodiorite to granite. The pegmatite internal zoning consists of a coarse-grained quartz-feldspar-muscovite zone, locally with transition into a graphic pegmatite, blocky K-feldspar and massive quartz. An aplitic saccharoidal albite (albite >> quartz + muscovite + garnet) and cleavelandite extensively replace the older pegmatite zones. Beryl, garnet (almandine > spessartine), zircon (≤ 12 wt.% HfO₂), monazite to cheralite, Nb-Ta-(Sn) oxide minerals (all columbite-tantalite members, ferrotapiolite, ferrowodginite), and gahnite occur in coarse-grained zone as well as saccharoidal albite. The pegmatite is enriched in Rb, Cs, Be, Nb, Ta, Sn and W and depleted in Li, Sr, Ba, Zr and REE's. These geochemical features and mineral composition show a relatively highly fractionated pegmatite melt and beryl-columbite subtype of the rare-element class and LCT tendency of the pegmatite. Moreover, anomalously high Y/Ho value (60) and presence of the lanthanide tetrad effect ($T_{1,3} = 1.17$), together with presence of fluorapatite (≤ 10 wt.% MnO) and fluorcalciomicrolite, indicate an influence of fluorine-rich fluids during late magmatic to early hydrothermal (high-temperature) evolution stage of the pegmatite. On the contrary, phenakite, bertrandite, quartz II, and muscovite II originated during late hydrothermal (low-temperature) overprint of the pegmatite as a result of post-magmatic Hercynian uplift or Alpine tectono-thermal overprint of the Bratislava granitic massif.

Key words: granitic pegmatite, rock-forming minerals, accessory minerals, secondary minerals, Bratislava - Jezuitské Lesy, Slovakia

Obdrženo: 7. 10. 2014; přijato: 20. 11. 2014

Úvod

Granitové pegmatity patria medzi typické žilné horniny bratislavského masívu Malých Karpát. Väčšinou ide o relatívne jednoduché telesá s prevládajúcim kremeňom, živcami, muskovitom a almandínovým granátom ako najbežnejším akcesorickým minerálom (Dávidová 1968, 1970, 1978; Gbelský 1980), obyčajne tiež s akcesorickým zirkónom, apatitom, monazitom, lokálne xenotímom, pyritom, magnetitom, gahnitom a ďalšími minerálmi (Valach 1954; Veselský, Gbelský 1978; Gbelský 1979; Gbelský, Krištín 1985).

Až pomerne nedávno boli v pegmatitoch bratislavského masívu opísané aj minerály, charakteristické pre vzácno-prvkové granitové pegmatity berylovo-columbitového typu (v zmysle klasifikácie Černého a Ercita 2005), najmä beryl (Gargulák, Vanek 1989; Uher 1992), neskôr aj fenakit (Ozdín 2010) a Nb-Ta minerály (Uher et al. 1994; Uher, Broska 1995; Uher et al. 2007). Napokon v roku 2007 bolo na lokalite Bratislava - Jezuitské Lesy objavené pegmatitové teleso s charakteristickým cukrovitým albitom, berylom a Nb-Ta oxidickými minerálmi, ktoré má najvyšší stupeň frakcionácie a najpestrejšie minerá-

lne zloženie spomedzi pegmatitov Malých Karpát a spolu s pegmatitom Moravany nad Váhom v Považskom Inovci patrí k najvyvinutejším vzácno-prvkovým granitovým pegmatitom, zisteným na území Západných Karpát, respektíve Slovenska. Doteraz boli publikované články venované berylu (Uher et al. 2010) a minerálom Nb-Ta (Chudík, Uher 2011) z pegmatitu Jezuitské lesy. Náš príspevok prináša charakteristiku celej minerálnej asociácie ako aj chemické zloženie granitového pegmatitu Bratislava - Jezuitské lesy.

Metodika

Chemické zloženie vzorky granitového pegmatitu z albitizovanej kremeňovo-mikroklinovo-muskovitovej zóny bolo stanovené metódou röntgenovej fluorescencie - XRF po tavení s LiBO₂ (hlavné prvky) a hmotnostnej spektroskopie s indukčne viazanou plazmou - ICP MS (stopové prvky) v laboratóriach firmy ACME Labs, Vancouver (Kanada); analytické podmienky sú uvedené na stránke www.acmelab.com. Obsah Li v hornine bol stanovený pomocou plameňovej atómovej absorpčnej spektroskopie (FAAS) v laboratóriu Českej geologickej služby v Prahe.

Vnútná zonalita (BSE a CL kompozície) a chemické zloženie minerálov boli študované pomocou vlnovodisperznej elektrónovej mikroskopy CAMECA SX-100 (Štátny geologický ústav Dionýza Štúra, Bratislava). Pri analýzach bolo použité urýchľovacie napätie 15 kV, hodnota vzorkového prúdu sa pohybovala v hodnotách 20 nA (živce, sfudy, Be minerály, granát, gahnit), 30 nA (Nb-Ta minerály, zirkón) až 60 nA (monazit, cheralit), priemer elektrónového lúča sa pohyboval od 1 - 3 μm (monazit, cheralit, zirkón, Nb-Ta fázy, apatit, gahnit) po 5 - 10 μm (živce, sfudy, Be minerály, granát). Boli použité prírodné a syntetické štandardy (detailné analytické podmienky sú analogické ako v práci Uher et al. 2010; Chudík, Uher 2011; Ondrejka et al. 2012).

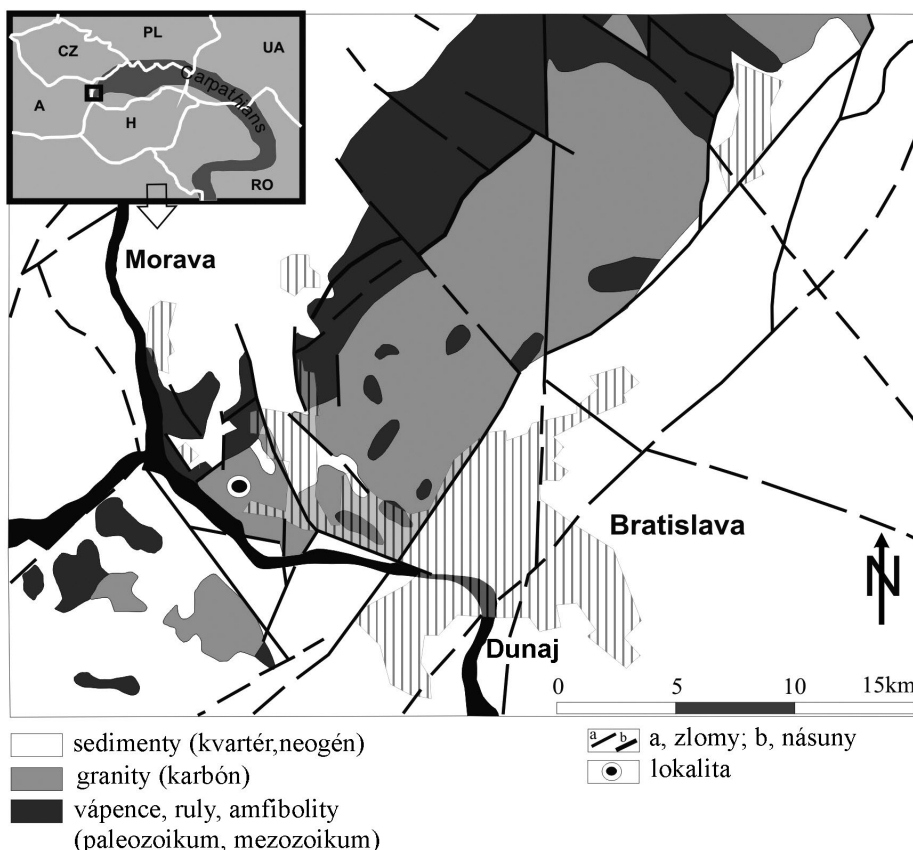
Na identifikáciu fenakitu a bertranditu bola použitá difrakcia spätné odrazených elektrónov (EBSD) pomocou systému HKL Technology Nordlys II na elektrónovom mikroskope CamScan 3200 (Česká geologická služba, Praha).

Lokalizácia, geologické prostredie a zonalita pegmatitu

Študovaný pegmatit vystupuje v zalesnenom teréne v záreze turistického modro značeného chodníka na lokalite Jezuitské lesy v katastri mestskej časti Bratislava - Devín, 2550 m sz. od kóty Kráľov vrch, 281.6 m n. m. (obr. 1). Lokalita je slabo odkrytá, jej geografická poloha stanovená pomocou GPS je $48^{\circ}10.14'$ severnej zemepisnej šírky a $17^{\circ}01.18'$ východnej zemepisnej dĺžky, nadmorská výška je 330 m nad morom. Geograficky patrí územie k Devínskym Karpatom, najjužnejšiemu podcelku pohoria Malé Karpaty. Po geologickej stránke patrí lokalita k predalpínskemu fundamentu (kryštaliniku) superjednotky tatrikum v rámci Centrálnych Západných Karpát.

Pegmatitová žila na lokalite Bratislava - Jezuitské lesy vystupuje v stredozmrných biotitických granodioritoch až monzogranitoch bratislavského masívu Malých Karpát (obr. 1). Granitické horniny bratislavského masívu Malých Karpát patria k orogénnym, peraluminiovým a vápenato-alkalickým suitám s afinitou k S-typu (Cambel, Viliňovič 1987; Broska, Uher 2001). Ich vek je mezohercýnsky; bol stanovený na 355 ± 4 Ma na základe SHRIMP U-Th-Pb datovania na zirkónoch (Kohút et al. 2009), respektíve 353 ± 2 Ma pomocou chemického U-Th-Pb datovania monazitu pomocou elektrónovej mikroanalýzy (Uher et al. in print).

Pegmatitové teleso nie je na povrchu odkryté a bolo identifikované len na základe drobných úlomkov horniny v plytkom záreze turistického lesného chodníka a v príslušnom lesnom poraste. Pegmatit bol následne čiastočne odkrytý pri výkopových prácach do hĺbky cca 1.5 m, pričom bol zastihnutý aj jeho ostrý spodný kontakt s granitickými horninami. V dôsledku nedostatočnej odkrytosti možno maximálnu hrúbku pegmatitového telesa len zhruba odhadnúť na 1 až 2 m. Odkryté časti granitového pegmatitu sa vyznačujú pomerne nevýraznou zonalitou s prevahou hrubokryštalickej kremeňovo-mikroklínovo-muskovitovej zóny s lokálnymi prechodmi do zóny blokového mikroklínu (vzácnejšie s grafickým prerastaním mikroklínu a kremeňa) a blokového masívneho kremeňa v centrálnej časti žily. Pegmatitové teleso je intenzívne albitizované. Veľmi hojný je jemnokryštalický cukrovitý albit s kremeňom, muskovitom a granátom, lokálne je prítomný aj vejárovitý lištovitý albit (cleavelandit). V blízkom okolí študovaného pegmatitu sa nachádzajú početné ďalšie pegmatitové žily v granitických horninách, prípadne v paleozoických svoroch až pararulách. V niektorých z nich bol identifikovaný aj beryl (napr. lokality Líščia stráň, Švábsky vrch, Pasienok), avšak doteraz tam neboli zistené minerály Nb-Ta.

Obr. 1 Schématická geologická mapa južnej časti bratislavského masívu Malých Karpát (Mahel, Cambel 1972 - zjednodušené) s lokalizáciou pegmatitu Bratislava - Jezuitské lesy.

Minerály pegmatitu

Kremeň vystupuje v podobe xenomorfných až hypidiomorfných kryštálov a agregátov bielej až svetlosivej farby, mm až cm rozmerov, ktoré sa prerastajú s K-živcom (mikroklínom), albitom, muskovitom, berylom a ďalšími minerálmi. V pegmatite nebolo zistené súvislé monominerálne kremenné jadro, len jeho náznaky v podobe agregátov masívneho blokového kremeňa veľkosti do cca 5 cm. Menšie množstvo drobnokryštalického kremeňa (< 0.5 mm) vystupuje aj v cukrovitom albite.

Draselný živec (mikroklín) vytvára kryštálové jedince do 4 cm, alebo ich agregáty krémovej až svetlosivej farby. Je prítomný hlavne v hrubokryštalickej kremeňovo-živcovo-muskovitej zóne s lokálnymi prechodmi do grafického pegmatitu alebo blokového K-živca. Mikroklín je blízky koncovému členu, obsahuje 2 - 5 mol. % albitovej zložky, 0.6 - 1.0 mol. % rubiklínovej zložky - $\text{RbAlSi}_3\text{O}_8$ (0.2 - 0.4 hm. % Rb_2O), 0.1 - 0.2 hm. % Cs_2O a 0.2 - 0.6 hm. % P_2O_5 (tab. 1).

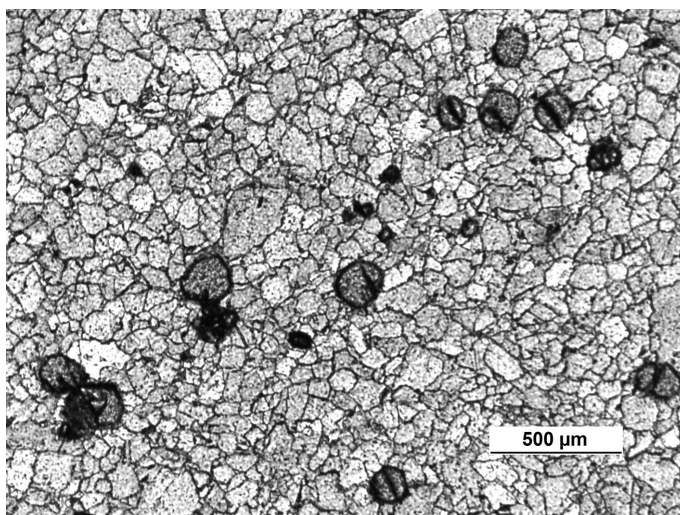
Albit sa vyskytuje najmä v podobe jemnokryštalického agregátu (aplitický, resp. cukrovitý albit), s veľkosťou jedincov obyčajne v intervale 0.1 - 0.5 mm, často v asociácii s granátom (obr. 2), vzácnejšie tvorí albit biele lištovité kryštály do 2 cm (cleavelandit). Obe formy albitu intenzívne zatláčajú starší hrubokryštalický K-živec, kremeň a muskovit. Albit je homogénny, ide takmer o koncový člen, pričom obsahuje len 0.2 - 0.4 mol. % rubiklínovej zložky (0.1 - 0.2 hm. % Rb_2O), 0.1 - 0.2 mol. % anortitovej zložky a stopové množstvá Cs. Albit podobne ako mikroklín obsahuje mierne zvýšené koncentrácie fosforu (0.1 - 0.4 hm. % P_2O_5) - tabuľka 1. Vstup fosforu do oboch alkalických živcov je kontrolovaný berilitovou substitúciou ($\text{Al}^{3+} + \text{P}^{5+} = 2\text{Si}^{4+}$).

Primárny **muskovit** vytvára typické tabuľkovité, do 5 cm veľké idiomorfne až hypidiomorfné kryštály striebornej farby v asociácii s kremeňom, K-živcom a berylom. Jeho chemické zloženie (tab. 2) sa vyznačuje mierne zvýšenými obsahmi trojmocného železa (1.6 - 3.3 hm. % Fe_2O_3 ; 0.08 - 0.17 *apfu* Fe^{3+}) a v menšej miere dvojmocného železa (0.0 - 1.2 hm. % FeO ; do 0.067 *apfu* Fe^{2+}), ako aj nižšími obsahmi Mg a Na: ≤ 0.3 hm. % MgO (0.03 *apfu* Mg) a ≤ 0.7 hm. % Na_2O (0.09 *apfu* Na). Muskovit má veľmi nízky obsah Ti (max. 0.07 hm. % TiO_2 ; 0.004 *apfu* Ti), koncentrácie Cr, Ca a F sú pod detekčným limitom elektrónovej mikrosondy. Okrem primárneho muskovitu bol identifikovaný aj sekundárny, postmagmatický (zrejme hydrotermálny) muskovit, ktorý tvorí drobné xenomorfné až hypidiomorfné agregáty (zväčša pod 1 mm), ktoré vznikli ako produkt čiastočného rozpadu berylu, almandínu alebo gahnitu.

Beryl vytvára svetlo žltozelené hexagonálne kryštály, obyčajne 1 - 2 cm dlhé v asociácii s hrubokryštalickým až blokovým kremeňom, K-živcom a muskovitom (beryl I), alebo drobnejšie (cca 0.5 cm dlhé) sýtejšie zelené kryštály v mladšom cukrovitom albite (beryl II). Beryl I lokálne obsahuje okrajové rastové zóny, obohatené Cs (max. 1.9 hm. % Cs_2O ; ~0.07 *apfu* Cs), obsahy Na_2O v oboch generáciách berylu dosahujú 0.4 - 1.5 hm. % (0.04 - 0.25 *apfu* Na), koncentrácie Fe a Mg sú nízke: ≤ 0.6 hm. % FeO a ≤ 0.1 hm. % MgO (tab. 3). Podrobnejšia che-

Tabuľka 1 Chemické zloženie K-živca (mikroklínu) a albitu (hm. %). Pegmatit Bratislava - Jezuitské lesy. Kryštalochemické vzorce normalizované na 8 atómov kyslíka.

Anal.	K-živec / K-feldspar		Albit / Albite	
	22	25	28	29
P_2O_5	0.48	0.55	0.19	0.30
SiO_2	64.34	64.24	68.44	68.82
Al_2O_3	18.57	18.73	19.75	19.75
Fe_2O_3	0.02	0.04	0.00	0.00
CaO	0.00	0.02	0.03	0.00
Na_2O	0.49	0.54	11.58	11.64
K_2O	16.12	15.91	0.14	0.06
Rb_2O	0.31	0.35	0.06	0.15
Cs_2O	0.10	0.07	0.04	0.03
Total	100.43	100.45	100.23	100.75
P	0.019	0.021	0.007	0.011
Si	2.968	2.960	2.982	2.983
Al T	0.013	0.019	0.011	0.006
ΣT	3.000	3.000	3.000	3.000
Al O	0.997	0.998	1.004	1.003
Fe	0.001	0.001	0.000	0.000
ΣO	0.998	0.999	1.004	1.003
Ca	0.000	0.001	0.001	0.000
Na	0.044	0.048	0.979	0.978
K	0.949	0.935	0.008	0.003
Rb	0.009	0.010	0.002	0.004
Cs	0.002	0.001	0.001	0.001
ΣA	1.004	0.995	0.991	0.986
O	8.000	8.000	8.000	8.000
$\text{NaAlSi}_3\text{O}_8$	4.38	4.82	98.79	99.19
KAlSi_3O_8	94.52	93.97	0.81	0.30
$\text{RbAlSi}_3\text{O}_8$	0.90	1.01	0.20	0.41
$\text{CsAlSi}_3\text{O}_8$	0.20	0.10	0.10	0.10
$\text{CaAl}_2\text{Si}_2\text{O}_8$	0.00	0.10	0.10	0.00
Ba pod detekčným limitom				

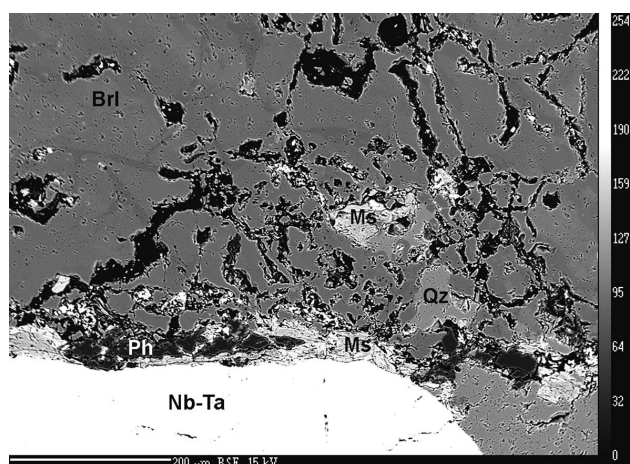
Obr. 2 Agregát cukrovitého albitu s granátmi (vysoký reliéf) v polarizačnom mikroskope, II polaroidy. Pegmatit Bratislava - Jezuitské lesy. Foto P. Uher.

Tabuľka 2 Chemické zloženie muskovitu (hm. %). Pegmatit Bratislava - Jezuitské lesy. Kryštálochemické vzorce normalizované na 10 atómov kyslíka, 2(OH) a valenciu Fe.

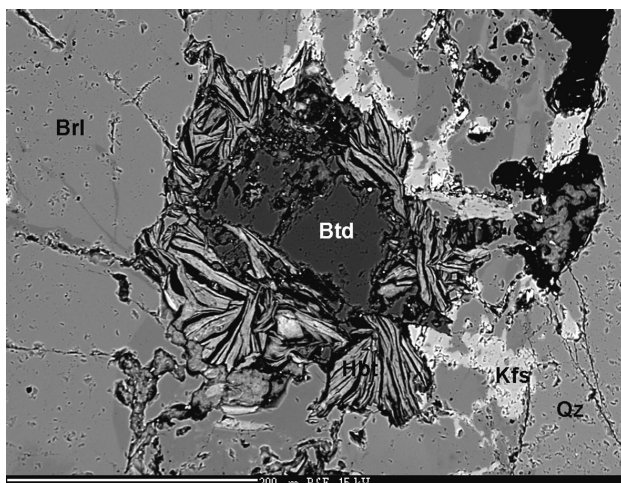
Analýza	1	2	3	4	5
SiO ₂	45.62	45.85	45.63	45.31	45.83
TiO ₂	0.05	0.04	0.07	0.06	0.06
Al ₂ O ₃	33.93	34.33	33.88	34.17	34.61
Fe ₂ O ₃	1.61	2.52	2.13	3.33	2.20
FeO	1.17	0.58	0.96	0.00	0.63
MnO	0.07	0.11	0.09	0.08	0.07
MgO	0.17	0.15	0.19	0.27	0.18
Na ₂ O	0.52	0.72	0.71	0.56	0.54
K ₂ O	10.50	10.10	10.21	10.24	10.49
H ₂ O calc.	4.41	4.45	4.42	4.43	4.46
Total	98.05	98.85	98.29	98.45	99.07
Si	3.105	3.090	3.098	3.069	3.084
Al T	0.895	0.910	0.902	0.931	0.916
Σ T	4.000	4.000	4.000	4.000	4.000
Ti	0.003	0.002	0.004	0.003	0.003
Al M	1.827	1.816	1.809	1.796	1.828
Fe ³⁺	0.082	0.128	0.109	0.170	0.111
Fe ²⁺	0.067	0.033	0.055	0.000	0.035
Mn	0.004	0.006	0.005	0.005	0.004
Mg	0.017	0.015	0.019	0.027	0.018
Σ M	2.000	2.000	2.001	2.001	1.999
Na	0.069	0.094	0.093	0.074	0.070
K	0.912	0.868	0.884	0.885	0.900
Σ I	0.981	0.962	0.977	0.959	0.970
O	10.000	10.000	10.000	10.000	10.000
OH	2.000	2.000	2.000	2.000	2.000
(Fe+Mn+Mg) ²⁺	0.088	0.054	0.079	0.032	0.057
Na/(Na+K)	0.070	0.098	0.095	0.077	0.072
Cr, Ni, Ca, F, Cl pod detekčným limitom					

Tabuľka 3 Chemické zloženie berylu (hm. %). Pegmatit Bratislava - Jezuitské lesy. Kryštálochemické vzorce normalizované na 18 atómov kyslíka a 3 atómy Be.

Analýza	Beryl I		Beryl I		Beryl I		Beryl II		Beryl II	
	centr.	okraj	okraj	okraj	okraj	centr.	okraj	centr.	okraj	
SiO ₂	66.58	66.14	66.17	67.10	66.78	65.34	66.14	66.17	66.78	65.34
Al ₂ O ₃	18.43	18.35	17.93	18.47	18.41	17.73	18.43	18.35	17.93	18.41
FeO	0.25	0.44	0.53	0.27	0.31	0.55	0.25	0.44	0.53	0.27
ZnO	0.05	0.09	0.10	0.10	0.05	0.07	0.05	0.09	0.10	0.10
BeO calc.	13.89	13.83	13.79	13.97	13.91	13.60	13.89	13.83	13.79	13.91
MgO	0.00	0.00	0.00	0.00	0.02	0.04	0.00	0.00	0.00	0.02
Na ₂ O	0.72	0.63	0.64	0.49	0.54	0.57	0.72	0.63	0.64	0.49
K ₂ O	0.00	0.03	0.03	0.00	0.03	0.00	0.00	0.03	0.03	0.00
Rb ₂ O	0.10	0.14	0.14	0.10	0.10	0.11	0.10	0.14	0.14	0.10
Cs ₂ O	0.59	1.31	1.86	0.44	0.13	0.69	0.59	1.31	1.86	0.44
Total	100.61	100.96	101.19	100.94	100.28	98.70	100.61	100.96	101.19	100.28
Si	5.986	5.973	5.992	6.000	5.997	6.001	5.986	5.973	5.992	6.001
Be	3.000	3.000	3.000	3.000	3.000	3.000	3.000	3.000	3.000	3.000
Al	1.953	1.953	1.914	1.946	1.948	1.919	1.953	1.953	1.914	1.946
Fe	0.019	0.033	0.040	0.020	0.023	0.042	0.019	0.033	0.040	0.020
Zn	0.003	0.006	0.007	0.007	0.003	0.005	0.003	0.006	0.007	0.007
Mg	0.000	0.000	0.000	0.000	0.003	0.005	0.000	0.000	0.000	0.003
Σ O	1.975	1.992	1.961	1.973	1.977	1.971	1.975	1.992	1.961	1.973
Na	0.126	0.110	0.112	0.085	0.094	0.101	0.126	0.110	0.112	0.085
K	0.000	0.003	0.003	0.000	0.003	0.000	0.000	0.003	0.003	0.000
Rb	0.006	0.008	0.008	0.006	0.006	0.006	0.006	0.008	0.008	0.006
Cs	0.023	0.050	0.072	0.017	0.005	0.027	0.023	0.050	0.072	0.017
Σ C	0.155	0.171	0.195	0.108	0.108	0.134	0.155	0.171	0.195	0.108
Σ kationov	11.116	11.136	11.148	11.081	11.082	11.106	11.116	11.136	11.148	11.081
O	18.000	18.000	18.000	18.000	18.000	18.000	18.000	18.000	18.000	18.000
Ti, Cr, Mn pod detekčným limitom										

Obr. 3 BSE mikrofotografia fenakitu (Ph) v asociácii so sekundárnym muskovitom (Ms) a kremeňom (Qz) na kontakte Nb-Ta minerálov (Nb-Ta) a primárneho berylu (Brl). Pegmatit Bratislava - Jezuitské lesy. Foto V. Kollárová.

Obr. 4 BSE mikrofotografia bertranditu (Btd) v asociácii s hydrobiotitom? (Hbt), sekundárnym K-živcom (Kfs) a kremeňom (Qz) v primárnom beryle (Brl). Pegmatit Bratislava - Jezuitské lesy. Foto V. Kollárová.

mická a štruktúrna charakteristika berylu z pegmatitu Bratislava - Jezuitské lesy je uvedená v práci Uher et al. (2010).

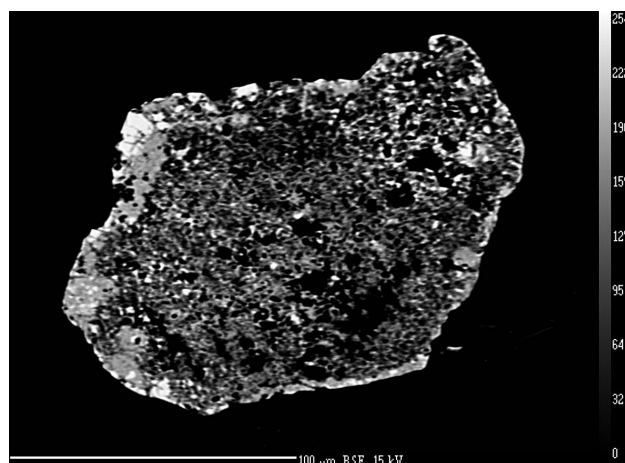
Vplyvom subsolidovej alterácie berylu dochádza k jeho čiastočnému rozpadu a vzniku sekundárnych silikátov berylia - **fenakitu** Be_2SiO_4 a **bertranditu** $\text{Be}_4\text{Si}_2\text{O}_7(\text{OH})_2$, spolu so sekundárnym muskovitom, kremeňom, prípadne K-živcom a hydrobiotitom (?) po okrajoch a trhlínach v beryle (obr. 3 a 4). Oba sekundárne minerály Be sa vyznačujú veľmi slabým signálom BSE (tmavší ako kremeň a beryl) a mikrosondovými analýzami, ktoré detekovali len 50 - 57 hm. % SiO_2 . Fenakit sa však na rozdiel od bertranditu vyznačuje silnou katódovou luminescenciou. Prítomnosť oboch minerálov bola potvrdená aj pomocou EBSD.

Granát (almandín-spessartín) je najhojnejším akcesorickým minerálom pegmatitu. Vytvára tmavočervené idiomorfne kryštály veľkosti 1 - 4 mm v hrubozrnej kremenno-živcovomuskovitovej zóne, alebo drobné 0.1 - 0.5 mm kryštály v cukrovitom albite (obr. 2). Kryštály granátu sú chemicky takmer homogénne, prevláda v nich almandínová molekula (50 - 52 mol. %) nad spessartínovou (47 - 49 mol. %), obsahy pyropu, grossuláru a andraditu dosahujú menej ako 1 mol. % (tab. 4). Mierne zvýšené sú obsahy fosforu (0.2 - 0.4 hm. % P_2O_5). Lokálne je granát po okrajoch alterovaný sekundárnym muskovitom.

Zirkón vytvára prizmaticko-dipyramidálne kryštály, najmä v ich centrálnych častiach je silne metamiktný, pórovitý a bez zachovanej rastovej zonality (obr. 5). Chemické analýzy zirkónu (tab. 5) sa vyznačujú zvýšenými obsahmi P (max. 9.4 hm. % P_2O_5 , ≤ 0.27 apfu), Hf (6 - 12 hm. %, 0.06 - 0.11 apfu), Th (max. 0.9 hm. % ThO_2 , ≤ 0.007 apfu), U (max. 2.1 hm. % UO_2 , ≤ 0.016 apfu), Al (max. 4.7 hm. %, ≤ 0.17 apfu), Fe (max. 2.4 hm. % Fe_2O_3 , ≤ 0.06 apfu), Y (max. 3.2 hm. % Y_2O_3 , ≤ 0.06 apfu), REE (max. 2.6 hm. % REE_2O_3 , ≤ 0.3 apfu) a Ca (max. 1.4 hm. % CaO , ≤ 0.05 apfu) a často zníženými sumami oxidov (cca 95 - 97 hm. %), čo poukazuje na hydratáciu minerálu (prítomnosť OH, resp. H_2O). Vstup P, Al, Y, Fe, REE a Ca do štruktúry zirkónu možno vysvetliť komplexnou heterovalentnou substitúciou typu: $\text{Ca}(\text{Y},\text{REE})(\text{Al},\text{Fe}^{3+})\text{P}(\text{OH})\square(\text{Zr},\text{Hf})_2\text{Si}_2\text{O}_7$ (obr. 6), súčasne so vstupom Th a U za Zr a Hf.

Tabuľka 4 Chemické zloženie almandínu-spessartínu (hm. %). Pegmatit Bratislava - Jezuitské lesy. Kryštalochemické vzorce normalizované na 12 atómov kyslíka a valenciu Fe.

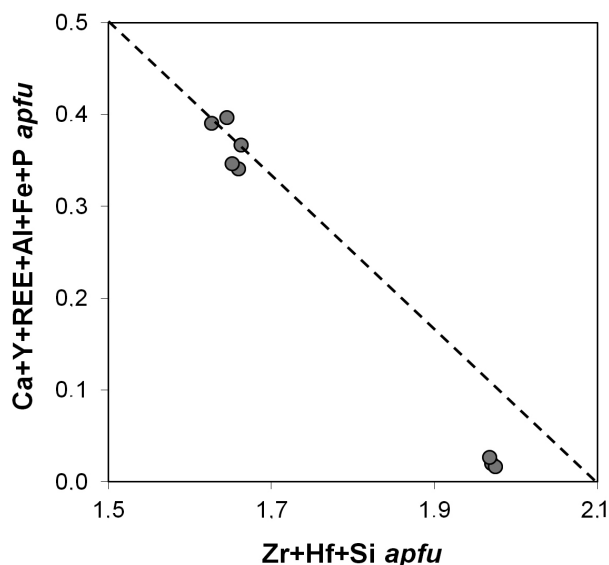
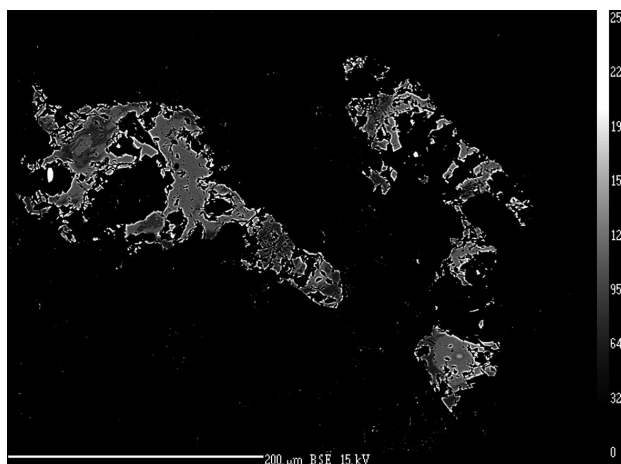
Analýza	96	97	104
P_2O_5	0.29	0.26	0.24
SiO_2	35.74	36.14	35.97
TiO_2	0.00	0.00	0.00
Al_2O_3	20.43	20.52	20.40
Fe_2O_3	0.36	0.00	0.65
FeO	22.68	22.58	22.29
MnO	20.10	20.16	20.40
MgO	0.04	0.09	0.14
CaO	0.17	0.15	0.23
Total	99.81	99.90	100.32
P	0.020	0.018	0.017
Si	2.961	2.983	2.964
Al Z	0.019	0.000	0.019
Σ Z	3.000	3.001	3.000
Ti	0.000	0.000	0.000
Al Y	1.976	1.996	1.962
Fe^{3+}	0.022	0.000	0.041
Σ Y	1.998	1.996	2.003
Fe^{2+}	1.571	1.559	1.536
Mn	1.410	1.410	1.424
Mg	0.005	0.011	0.017
Ca	0.015	0.013	0.020
Σ X	3.001	2.993	2.997
Σ cat.	8.000	7.991	8.000
Σ	12.000	12.000	12.000
Alm	52.35	52.09	51.25
Sps	46.98	47.11	47.51
Prp	0.17	0.37	0.57
Grs+And	0.50	0.43	0.67

Obr. 5 BSE mikrofotografia pórovitého metamiktného zirkónu v albite. Pegmatit Bratislava - Jezuitské lesy. Foto V. Kollárová.

Tabuľka 5 Chemické zloženie zirkónu (hm. %). Pegmatit Bratislava - Jezuitské lesy. Kryštalochemické vzorce normalizované na 4 atómy kyslíka.

Analýza	2	3	4	7	9	Analýza	2	3	4	7	9
P ₂ O ₅	0.14	3.68	4.56	5.05	0.11	P	0.004	0.098	0.128	0.139	0.003
As ₂ O ₅	0.36	0.37	0.34	0.42	0.43	As	0.006	0.006	0.006	0.007	0.007
SiO ₂	33.45	30.03	25.14	26.01	33.31	Si	1.050	0.945	0.835	0.845	1.051
TiO ₂	0.06	0.13	0.21	0.16	0.08	Σ	1.060	1.049	0.969	0.991	1.061
ZrO ₂	54.71	41.98	43.79	45.97	52.52	Ti	0.001	0.003	0.005	0.004	0.002
HfO ₂	9.74	8.18	8.61	9.31	11.96	Zr	0.837	0.644	0.709	0.728	0.808
ThO ₂	0.00	0.10	0.08	0.07	0.00	Hf	0.087	0.073	0.082	0.086	0.108
UO ₂	0.13	1.26	1.15	1.20	0.19	Th	0.000	0.001	0.001	0.001	0.000
Al ₂ O ₃	0.00	4.25	3.20	2.02	0.10	U	0.001	0.009	0.008	0.009	0.001
Sc ₂ O ₃	0.00	0.06	0.13	0.07	0.00	Al	0.000	0.158	0.125	0.077	0.004
Y ₂ O ₃	0.00	1.35	1.80	1.96	0.00	Sc	0.000	0.002	0.004	0.002	0.000
La ₂ O ₃	0.00	0.00	0.06	0.00	0.00	Y	0.000	0.023	0.032	0.034	0.000
Ce ₂ O ₃	0.03	0.31	0.20	0.23	0.05	La	0.000	0.000	0.001	0.000	0.000
Pr ₂ O ₃	0.20	0.26	0.18	0.23	0.06	Ce	0.000	0.004	0.002	0.003	0.001
Nd ₂ O ₃	0.00	0.15	0.15	0.17	0.05	Pr	0.002	0.003	0.002	0.003	0.001
Sm ₂ O ₃	0.00	0.05	0.08	0.10	0.00	Nd	0.000	0.002	0.002	0.002	0.001
Eu ₂ O ₃	0.16	0.19	0.16	0.16	0.21	Sm	0.000	0.001	0.001	0.001	0.000
Gd ₂ O ₃	0.07	0.22	0.19	0.21	0.09	Eu	0.002	0.002	0.002	0.002	0.002
Tb ₂ O ₃	0.00	0.05	0.11	0.08	0.04	Gd	0.001	0.002	0.002	0.002	0.001
Dy ₂ O ₃	0.00	0.18	0.13	0.28	0.00	Tb	0.000	0.001	0.001	0.001	0.000
Ho ₂ O ₃	0.00	0.00	0.02	0.05	0.03	Dy	0.000	0.002	0.001	0.003	0.000
Er ₂ O ₃	0.42	0.41	0.58	0.64	0.26	Ho	0.000	0.000	0.000	0.001	0.000
Tm ₂ O ₃	0.08	0.12	0.09	0.11	0.08	Er	0.004	0.004	0.006	0.007	0.003
Yb ₂ O ₃	0.05	0.18	0.29	0.35	0.03	Tm	0.001	0.001	0.001	0.001	0.001
Fe ₂ O ₃	0.10	1.47	1.84	1.24	0.32	Yb	0.000	0.002	0.003	0.003	0.000
CaO	0.02	0.86	1.01	0.92	0.05	Fe	0.002	0.035	0.046	0.030	0.008
SrO	0.09	0.09	0.06	0.07	0.06	Ca	0.001	0.029	0.036	0.032	0.002
Total	99.81	95.93	94.16	97.08	100.03	Sr	0.002	0.002	0.001	0.001	0.001
						Σ A	0.941	1.003	1.073	1.033	0.944
						Σ katiónov	2.002	2.049	2.043	2.023	2.004
						O	4.000	4.000	4.000	4.000	4.000
						Hf/(Hf+Zr)	0.094	0.102	0.104	0.106	0.118

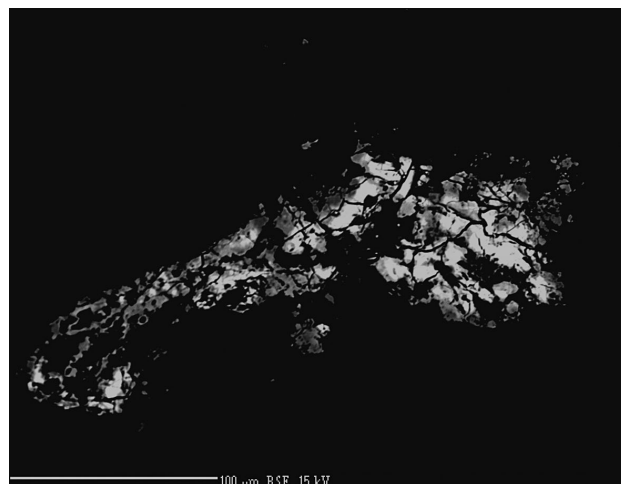
Obr. 6 Substitučný diagram $\text{Ca}(\text{Y}, \text{REE})(\text{Al}, \text{Fe}^{3+})\text{P}(\text{OH})\square$ (Zr, Hf)₂Si₂O₇ zirkónu. Čiarkovaná línia zobrazuje priebeh ideálnej substitúcie. Pegmatit Bratislava - Jezuitské lesy.**Obr. 7** BSE mikrofotografia xenomorfného fluóropatitu v albite a kremeni. Pegmatit Bratislava - Jezuitské lesy. Foto V. Kollárová.

Tabuľka 6 Chemické zloženie fluórapatitu (hm. %). Pegmatit Bratislava - Jezuitské lesy. Kryštalochemické vzorce normalizované na 12 atómov kyslíka a 1(OH+F+Cl).

Analýza	5	6	9	10	Analýza	5	6	9	10
SO ₃	0.03	0.00	0.00	0.00	S	0.002	0.000	0.000	0.000
P ₂ O ₅	41.91	42.24	41.43	41.71	P	2.979	3.011	2.992	2.998
As ₂ O ₅	0.30	0.08	0.08	0.03	As	0.013	0.004	0.004	0.001
SiO ₂	0.10	0.09	0.10	0.03	Si	0.008	0.008	0.009	0.003
ThO ₂	0.00	0.03	0.00	0.00	Σ T	3.002	3.023	3.005	3.002
UO ₂	0.00	0.00	0.03	0.00	Th	0.000	0.001	0.000	0.000
La ₂ O ₃	0.00	0.00	0.00	0.03	U	0.000	0.000	0.001	0.000
Ce ₂ O ₃	0.07	0.00	0.00	0.00	La	0.000	0.000	0.000	0.001
Pr ₂ O ₃	0.14	0.12	0.08	0.23	Ce	0.002	0.000	0.000	0.000
Nd ₂ O ₃	0.03	0.03	0.04	0.00	Pr	0.004	0.004	0.002	0.007
Eu ₂ O ₃	0.14	0.24	0.47	0.35	Nd	0.001	0.001	0.001	0.000
Gd ₂ O ₃	0.08	0.00	0.00	0.06	Eu	0.004	0.007	0.014	0.010
Tb ₂ O ₃	0.06	0.00	0.04	0.03	Gd	0.002	0.000	0.000	0.002
Dy ₂ O ₃	0.07	0.00	0.00	0.00	Tb	0.002	0.000	0.001	0.001
Ho ₂ O ₃	0.05	0.03	0.00	0.00	Dy	0.002	0.000	0.000	0.000
Er ₂ O ₃	0.18	0.13	0.14	0.33	Ho	0.001	0.001	0.000	0.000
Tm ₂ O ₃	0.03	0.09	0.06	0.00	Er	0.005	0.003	0.004	0.009
Yb ₂ O ₃	0.00	0.07	0.02	0.03	Tm	0.001	0.002	0.002	0.000
FeO	0.04	0.10	1.09	1.35	Yb	0.000	0.002	0.001	0.001
MnO	0.22	1.71	8.62	9.49	Fe	0.003	0.007	0.078	0.096
CaO	54.84	52.42	46.54	45.85	Mn	0.016	0.122	0.623	0.682
SrO	0.12	1.19	0.02	0.04	Ca	4.934	4.728	4.253	4.171
PbO	0.00	0.02	0.00	0.00	Sr	0.006	0.058	0.001	0.002
Na ₂ O	0.02	0.03	0.02	0.00	Pb	0.000	0.000	0.000	0.000
H ₂ O calc.	0.37	0.49	0.09	0.40	Na	0.003	0.005	0.003	0.000
F	2.99	2.73	3.50	2.88	Σ M	4.986	4.941	4.984	4.982
Cl	0.00	0.00	0.04	0.02	OH	0.206	0.273	0.050	0.224
O=F	-1.26	-1.15	-1.47	-1.21	F	0.794	0.727	0.944	0.773
O=Cl	0.00	0.00	-0.01	0.00	Cl	0.000	0.000	0.006	0.003
Total	100.53	100.69	100.93	101.65	Σ X	1.000	1.000	1.000	1.000
					O	12.000	12.000	12.000	12.000
					Σ cat.	7.988	7.963	7.987	7.983
					Mn/(Mn+Ca)	0.003	0.025	0.128	0.141
					Y a Sm po detekčným limitom				

Fluórapatit vystupuje v asociáciách s cukrovitým albitom, kremeňom, muskovitom a granátom v podobe xenomorfných agregátov veľkosti do 0.3 mm (obr. 7). Fluórapatit je nepravidelne zonálny, striedajú sa zóny s nízkymi a vysokými koncentraciami Mn (do 9.5 hm. % MnO, $\leq 0,68$ apfu), lokálne aj zvýšenými obsahmi Fe (do 1.4 hm. % FeO) a Sr (do 1.2 hm. % SrO); pomer F/(F+OH) sa pohybuje v intervale 0.73 až 0.94 (tab. 6). Vzácné fluórapatit obsahuje 1 - 2 μ m veľké inklúzie **pyritu**.

Vzácné je prítomný **monazit-(Ce)** v asociáciách s fluórapatitom v albite. Lokálne sa vyskytli 100 - 250 μ m veľké xenomorfné až hypidiomorfné inklúzie **cheralitu** (Ca_{0.5}Th_{0.5}PO₄) až **Th-fosfátovej-(silikátovej) fázy** so zložením blížiacim sa (Th,U)₋₁(P,Si)₋₁O₄ v kremeni a K-živci (tab. 7, obr. 8). Ide zrejme o metamiktné fázy s neideálnou stechiometriou, produkty rozpadu a alterácie pôvodného monazitu s vysokým obsahom Th a U. Kým vstup Th do štruktúry monazitu a cheralitu je kontrolovaný cheralitovou substitúciou (CaThREE₂), zloženia s vysokým až dominantným zastúpením Th-fosfátovej-

Obr. 8 BSE mikrofotografia cheralitu až Th-fosfátovej-(silikátovej) fázy v kremeni a K-živci. Pegmatit Bratislava - Jezuitské lesy. Foto V. Kollárová.

Tabuľka 7 Chemické zloženie monazitú (Mnz), cheralitú (Chr) a Th-fosfátu-(silikátu) - ThP, ThPSi (hm. %). Pegmatit Bratislava - Jezuit-ské lesy. Kryštalochemické vzorce normalizované na 4 atómy kyselika.

Analyza	Mnz										Chr										ThP										ThPSi									
	1	2	17	18	11	10	1	2	17	18	11	10	1	2	17	18	11	10	1	2	17	18	11	10	1	2	17	18	11	10										
SO ₃	0.00	0.05	0.47	0.35	0.34	0.17	S	0.000	0.001	0.014	0.010	0.010	0.010	0.007	Zr	0.002	0.003	0.007	0.009	0.009	0.020	0.028																		
P ₂ O ₅	29.36	30.10	30.08	27.99	26.12	10.22	P	0.982	0.994	0.971	0.881	0.892	0.457	Hf	0.000	0.000	0.002	0.000	0.000	0.002	0.001																			
As ₂ O ₅	0.30	0.23	0.09	0.09	0.12	0.19	As	0.006	0.005	0.002	0.002	0.002	0.005	Th	0.018	0.041	0.333	0.348	0.518	0.720																				
SiO ₂	0.67	0.28	0.19	2.44	1.72	7.69	Si	0.026	0.011	0.007	0.091	0.070	0.407	U	0.000	0.000	0.002	0.002	0.005	0.076																				
ZrO ₂	0.09	0.16	0.39	0.49	1.03	1.08	Al			0.036	0.081	0.098	0.037	ΣB	1.014	1.011	1.029	1.065	1.073	0.913																				
HfO ₂	0.00	0.00	0.18	0.04	0.16	0.07	ΣB																																	
ThO ₂	2.03	4.67	38.38	41.08	56.45	59.77	Zr	0.002	0.003	0.007	0.009	0.020	0.028																											
UO ₂	0.00	0.04	0.25	0.30	0.53	6.42	Hf	0.000	0.000	0.002	0.000	0.002	0.001																											
Al ₂ O ₃			0.80	1.85	2.06	0.60	Th	0.018	0.041	0.333	0.348	0.518	0.720																											
Y ₂ O ₃	0.08	0.14	2.49	2.19	0.86	1.23	U	0.000	0.000	0.002	0.002	0.005	0.076																											
La ₂ O ₃	9.31	8.27	1.51	1.36	0.48	0.00	Y	0.002	0.003	0.050	0.043	0.019	0.035																											
Ce ₂ O ₃	27.91	25.21	2.59	2.31	0.51	0.28	La	0.136	0.119	0.021	0.019	0.007	0.000																											
Pr ₂ O ₃	3.65	3.48	0.71	0.58	0.34	0.28	Ce	0.404	0.360	0.036	0.031	0.007	0.006																											
Nd ₂ O ₃	13.21	13.20	2.87	1.84	0.77	0.30	Pr	0.053	0.049	0.010	0.008	0.005	0.005																											
Sm ₂ O ₃	8.05	8.99	0.70	0.32	0.03	0.22	Nd	0.186	0.184	0.039	0.024	0.011	0.006																											
Eu ₂ O ₃	0.00	0.12	0.28	0.37	0.20	0.25	Sm	0.110	0.121	0.009	0.004	0.000	0.004																											
Gd ₂ O ₃	2.65	2.51	0.91	0.70	0.34	0.45	Eu	0.000	0.002	0.004	0.005	0.003	0.005																											
Tb ₂ O ₃	0.16	0.03	0.24	0.11	0.03	0.09	Gd	0.035	0.032	0.011	0.009	0.004	0.008																											
Dy ₂ O ₃	0.17	0.29	0.52	0.31	0.16	0.20	Tb	0.002	0.000	0.003	0.001	0.000	0.002																											
H ₂ O ₃	0.00	0.19	0.06	0.01	0.00	0.00	Dy	0.002	0.004	0.006	0.004	0.002	0.003																											
Er ₂ O ₃	0.34	0.29	0.62	0.45	0.47	0.42	Ho	0.000	0.002	0.001	0.000	0.000	0.000																											
Tm ₂ O ₃	0.09	0.09	0.10	0.09	0.14	0.12	Er	0.004	0.004	0.007	0.005	0.006	0.007																											
Yb ₂ O ₃	0.10	0.12	0.28	0.24	0.12	0.20	Tm	0.001	0.001	0.001	0.001	0.002	0.002																											
Lu ₂ O ₃	0.16	0.00	0.07	0.05	0.01	0.00	Yb	0.001	0.001	0.003	0.003	0.001	0.003																											
FeO	0.00	0.00	0.37	0.60	0.17	0.51	Lu	0.002	0.000	0.001	0.001	0.000	0.000																											
MnO	0.04	0.07					Fe	0.000	0.000	0.012	0.019	0.006	0.023																											
CaO	0.72	1.31	9.91	11.16	5.03	2.58	Mn	0.001	0.002																															
SiO	0.00	0.17	0.88	0.76	0.36	0.11	Ca	0.030	0.055	0.405	0.445	0.217	0.146																											
BaO	0.07	0.10					Sr	0.000	0.004	0.019	0.016	0.008	0.003																											
PbO	0.00	0.07	0.81	0.93	0.31	0.08	Ba	0.001	0.002																															
Total	99.16	100.18	96.74	99.03	98.85	93.49	Pb	0.000	0.001	0.009	0.010	0.004	0.001																											
							ΣA	0.990	0.990	0.993	1.007	0.849	1.082																											
							Σ kationov	2.004	2.001	2.022	2.072	1.921	1.996																											
							O	4.000	4.000	4.000	4.000	4.000	4.000																											
							Sc, F pod detekčným limitom																																	

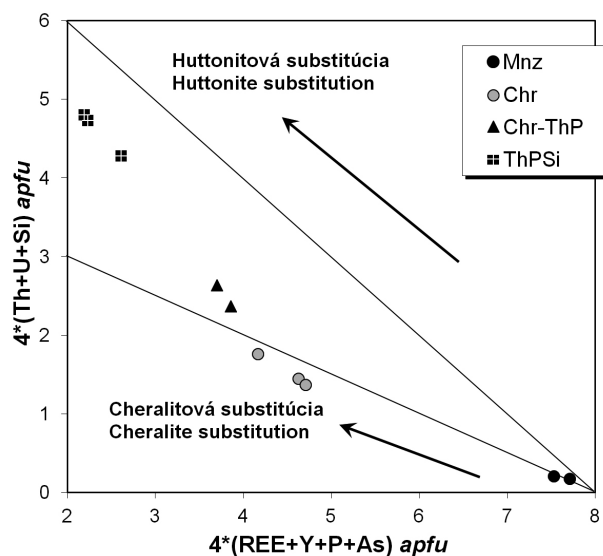
(silikátovej) fázy prejavujú trend postupného priblíženia sa k huttonitovej substitúcii (ThSiREE₁P₁) - obrázok 9.

Gahnit vytvára oktaedrické tmavozelené kryštály alebo izometrické jedince veľkosti do 1 mm, nachádza sa najmä v cukrovitom albite v asociácii s granátom. Často je zatláčaný sekundárnym muskovitom, takže lokálne tvorí len relikt v agregáte muskovitu (obr. 10). Gahnit je chemicky relatívne homogénny, so zvýšenými obsahmi Fe (3.7 - 5.2 hm. % FeO, 0.09 - 0.13 *apfu*, 9 - 14 mol. % hercynitu) a nízkymi obsahmi Mn a Mg (0.6 - 0.8 mol. % galaxitu a 0.1 - 0.2 mol. % spinelu) - tabuľka 8.

Primárne minerály **Nb-Ta** sú zastúpené členmi skupiny columbitu (**ferocolumbit**, **ferotantalit**, **manganocolumbit**, **manganotantalit**, **ferotapiolitom** a **ferowodginitom** (tab. 9). Nachádzajú sa v hrubokryšťa-

lickej kremeňovo-mikroklínovo-muskovitovej zóne, ako aj v asociácii s cukrovitým albitem a cleavelanditom. Najhojnejší je ferocolumbit až ferotantalit, vytvárajúci čierne tabuľkovité prizmatické kryštály so silným kovovým leskom s veľkosťou do 5 mm (obr. 11), ostatné Nb-Ta minerály vytvárajú inklúzie a nepravidelné zóny (max. 0.5 mm), ktoré sa vzájomne prerastajú s ferocolumbitom-ferotantalitom. Podrobné štúdium textúrnych vzťahov a variácií chemického zloženia (Chudík, Uher 2011) umožnilo rozlíšenie až troch generácií minerálov skupiny columbitu, tapiolitu a wodginitu (tab. 10).

Pôsobením neskorých magmaticko-hydrotermálnych fluíd na primárne Nb-Ta fázy (najmä columbit-tantalit a ferotapiolit) vzniká **fluórkalciummikrolit** v podobe nepravidelných, do 2 mm dlhých a 100 μm širokých lemov, žiliek

Obr. 9 Substitučný diagram monazitu (Mnz), cheralitu (Chr), prechodného cheralitu - Th-P fázy (Chr-ThP) a Th-P-(Si) fázy. Pegmatit Bratislava - Jezuitské lesy.

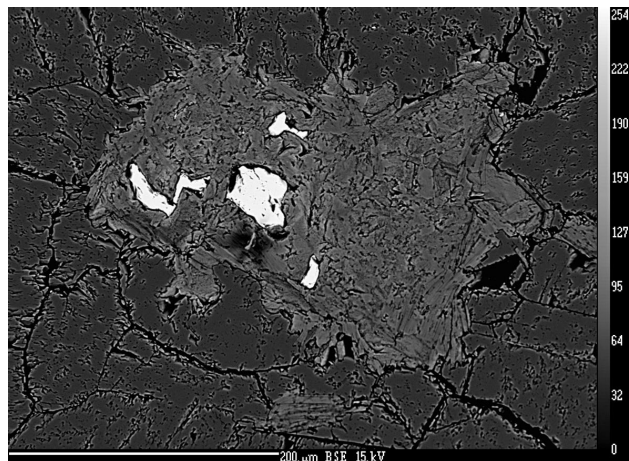
Tabuľka 8 Chemické zloženie gahnitu (hm. %). Pegmatit Bratislava - Jezuitské lesy. Kryštalochemické vzorce normalizované na 4 atómy kyslíka a valenciu Fe.

Analýza	12	13	88	89
SiO ₂	0.00	0.03	0.13	0.55
Al ₂ O ₃	55.54	56.59	55.46	55.88
V ₂ O ₃	0.08	0.00	0.00	0.00
Fe ₂ O ₃	0.34	0.00	0.00	0.00
FeO	4.86	5.23	4.04	3.73
MnO	0.33	0.23	0.23	0.22
ZnO	38.62	37.51	39.04	40.39
MgO	0.02	0.04	0.04	0.05
Total	99.79	99.63	98.94	100.82
Si	0.000	0.001	0.004	0.017
Al	1.990	2.014	1.999	1.979
V	0.002	0.000	0.000	0.000
Fe ³⁺	0.008	0.000	0.000	0.000
Σ B	2.000	2.015	2.003	1.996
Fe ²⁺	0.124	0.132	0.103	0.094
Mn	0.008	0.006	0.006	0.006
Zn	0.867	0.836	0.882	0.896
Mg	0.001	0.002	0.002	0.002
Σ A	1.000	0.976	0.993	0.998
O	4.000	4.000	4.000	4.000
Zn/(Zn+Fe)	0.875	0.864	0.895	0.905
Gahnit	86.70	85.66	88.82	89.78
Hercynit	12.40	13.52	10.37	9.42
Galaxit	0.80	0.61	0.60	0.60
Spinel	0.10	0.20	0.20	0.20

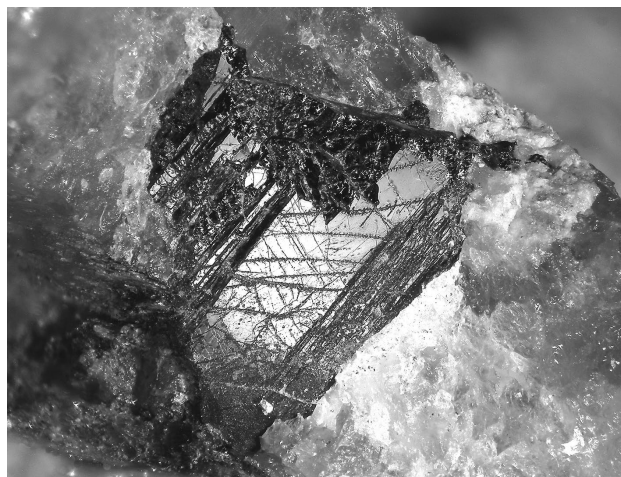
a zón. Pomer Ta/(Ta+Nb) v fluoralkaliomikrolite dosahuje 0.82 - 0.97, obsahy F kolíšu v intervale 2.4 - 3.8 hm. % (0.70 - 1.02 apfu) - tabuľka 11.

Tabuľka 9 Chemické zloženie ferocolumbitu (Col-Fe), manganocolumbitu (Col-Mn), ferotantalitu (Tan-Fe), manganotantalitu (Tan-Mn), ferotapilitu (Tap-Fe) a ferowodginitu (Wod-Fe) v hm. %. Pegmatit Bratislava - Jezuitské lesy. Kryštalochemické vzorce normalizované na 6 atómov kyslíka (columbit - tantalit a ferotapilit), respektíve na 8 atómov kyslíka (ferowodginit).

Minerál	Col-Fe	Col-Mn	Tan-Fe	Tan-Mn	Tap-Fe	Wod-Fe
Analýza	1	79	54	56	29	58
WO ₃	0.07	0.01	0.00	0.00	0.00	0.00
Nb ₂ O ₅	47.96	55.36	18.32	15.32	5.10	8.66
Ta ₂ O ₅	32.07	24.64	64.62	67.79	78.61	61.96
TiO ₂	0.67	0.42	0.73	0.50	0.92	0.20
ZrO ₂	0.38	0.07	0.10	0.11	0.11	0.73
SnO ₂	0.08	0.01	0.20	0.17	0.54	15.18
ThO ₂	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
UO ₂	0.00	0.02	0.01	0.00	0.03	0.00
Sc ₂ O ₃	0.00	0.01	0.00	0.02	0.03	0.02
Y ₂ O ₃	0.00	0.07	0.02	0.00	0.03	0.00
Sb ₂ O ₃	0.05	0.10	0.00	0.00	0.00	0.00
Fe ₂ O ₃	1.44	0.87	0.76	1.91	0.55	1.39
FeO	11.70	5.64	8.17	4.30	12.63	6.34
MnO	5.76	12.60	6.76	9.82	1.22	5.33
MgO	0.00	0.02	0.02	0.03	0.01	0.02
CaO	0.00	0.01	0.03	0.00	0.00	0.00
ZnO	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
PbO	0.00	0.18	0.07	0.00	0.00	0.01
Total	100.18	99.89	99.78	99.99	99.80	99.86
W	0.001	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
Nb	1.386	1.553	0.625	0.529	0.188	0.409
Ta	0.558	0.416	1.326	1.408	1.746	1.762
Ti	0.032	0.019	0.041	0.029	0.056	0.016
Zr	0.012	0.002	0.003	0.004	0.004	0.037
Sn	0.002	0.000	0.006	0.005	0.018	0.633
Th	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
U	0.000	0.000	0.000	0.000	0.001	0.000
Sc	0.000	0.001	0.000	0.002	0.002	0.002
Y	0.000	0.002	0.001	0.000	0.001	0.000
Sb	0.001	0.003	0.000	0.000	0.000	0.000
Fe ³⁺	0.069	0.041	0.043	0.110	0.034	0.110
Fe ²⁺	0.626	0.293	0.516	0.275	0.863	0.555
Mn	0.312	0.663	0.432	0.635	0.084	0.472
Mg	0.000	0.002	0.002	0.003	0.001	0.003
Ca	0.000	0.001	0.002	0.000	0.000	0.000
Zn	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
Pb	0.000	0.003	0.001	0.000	0.000	0.000
Σ cat.	3.000	2.999	2.999	2.999	2.999	3.999
O	6.000	6.000	6.000	6.000	6.000	8.000
Mn/(Mn+Fe)	0.31	0.67	0.44	0.62	0.09	0.42
Ta/(Ta+Nb)	0.29	0.21	0.68	0.73	0.90	0.81

Obr. 10 BSE mikrofotografia reliktovej gahnitu (biely), zatláčaného sekundárnym muskovitom (sivé agregáty). Pegmatit Bratislava - Jezuitské lesy. Foto V. Kollárová.

Obr. 11 Makrofotografia tabuľkovitého kryštálu ferocolumbitu-ferotantalitu v kremeň. Pegmatit Bratislava - Jezuitské lesy. Veľkosť kryštálu 4 mm. Foto M. Števko.

Tabuľka 10 Generácie a atómové pomery Mn/(Mn+Fe) a Ta/(Ta+Nb) minerálov skupiny columbitu, tapiolitu a wodginitu v pegmatite Bratislava - Jezuitské lesy (Chudík, Uher 2011).

Minerál	Generácia	Mn/(Mn+Fe)	Ta/(Ta+Nb)
Ferotantalit	I	0.32-0.49	0.52-0.70
Ferocolumbit-ferotantalit	II	0.30-0.45	0.10-0.60
Manganocolumbit-manganotantalit	III	0.51-0.69	0.16-0.79
Ferotapiolit	I	0.06-0.10	0.88-0.90
Ferotapiolit	II	0.06-0.09	0.85-0.87
Ferotapiolit	III	0.11-0.24	0.88-0.92
Ferowodginit	I	0.33-0.41	0.73-0.86
Ferowodginit	II	0.26-0.37	0.73-0.77
Ferowodginit	III	0.40-0.41	0.80-0.81

Tabuľka 11 Chemické zloženie fluórkalciumkrolitu (hm. %). Pegmatit Bratislava - Jezuitské lesy. Kryštalochemické vzorce normalizované na 2 atómy (Nb+Ta+Ti).

Anal.	60	69	70	Anal.	60	69	70
Nb ₂ O ₅	4.58	2.63	4.40	Nb	0.185	0.111	0.179
Ta ₂ O ₅	73.75	74.02	73.66	Ta	1.795	1.874	1.800
TiO ₂	0.29	0.21	0.32	Ti	0.020	0.015	0.021
Sc ₂ O ₃	0.02	0.01	0.03	Σ B	2.000	2.000	2.000
Y ₂ O ₃	0.04	0.00	0.05	Sc	0.001	0.001	0.002
As ₂ O ₃	0.04	0.16	0.03	Y	0.002	0.000	0.002
Sb ₂ O ₃	0.00	0.00	0.21	As	0.002	0.009	0.001
FeO	0.09	1.25	0.20	Sb	0.000	0.000	0.008
MnO	0.19	0.55	0.15	Fe	0.006	0.097	0.015
CaO	13.32	14.90	12.86	Mn	0.015	0.043	0.012
SnO	0.69	0.72	0.27	Ca	1.278	1.487	1.238
PbO	0.05	0.07	0.00	Sn	0.031	0.033	0.012
Na ₂ O	2.97	1.55	3.35	Pb	0.001	0.002	0.000
F	3.00	2.37	3.20	Na	0.516	0.279	0.583
O=F	-0.16	-0.12	-0.17	Σ A	1.852	1.951	1.873
Total	98.87	98.31	98.53	F	0.850	0.698	0.908
				O	6.000	6.000	6.000

W, Zr, Th, U, La-Lu, Bi, Zn, Mg, Sr, Ba, K, Cs, Cl pod detekčným limitom

Geochemická charakteristika pegmatitu

Geochemicky ide o relatívne silne frakcionovanú horninu; chemická analýza albitizovaného kremeňovo-živcovo-muskovitového pegmatitu (tab. 12) vykazuje zvýšené obsahy SiO_2 (73 hm. %), Al_2O_3 (15.6 hm. %), Na_2O (5.1 hm. %) a P_2O_5 (0.3 hm. %), ako aj vzácných litofilných prvkov: približne 600 ppm Rb, 120 ppm Cs, 230 ppm Be, 32 ppm Ga, 49 ppm Nb, 13 ppm Ta, 60 ppm Sn a 11 ppm W. Na druhej strane je pegmatit chudobný na Li (23 ppm), Sr (23 ppm), Ba (76 ppm), Zr (59 ppm) a najmä prvky vzácných zemín (suma REE = 7.7 ppm), Th (1 ppm) a U (1.5 ppm). Podobne aj neprítomnosť minerálov bóru (najmä minerálov skupiny turmalínu) na pegmatite Jezuitské lesy indikuje nízke koncentrácie tohto ľahkého litofilného prvku, typického pre niektoré typy granitových pegmatitov, vrátane vzácno-prvkových. Chondritom normalizovaná krivka REE poukazuje na dominanciu ľahkých REE (najmä La až Sm) a výrazným poklesom ťažkých REE (najmä Dy až Lu), pričom koncentrácie Ho až Lu sú nižšie ako chondritový štandard (obr. 12).

Diskusia a záver

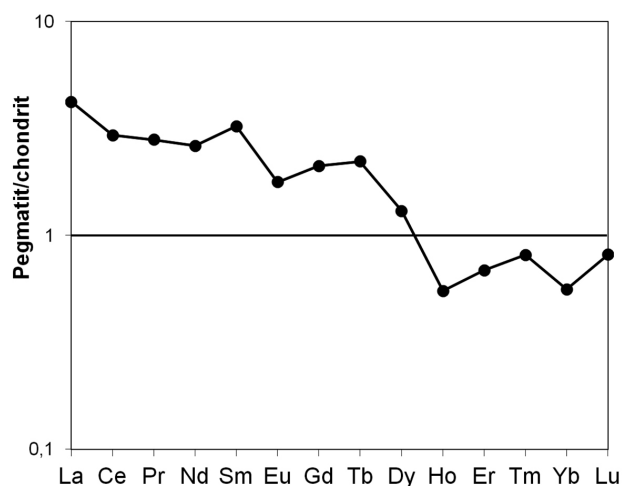
Na základe zistených mineralogických a geochemických údajov možno granitový pegmatit na lokalite Bratislava - Jezuitské lesy zaradiť medzi vzácno-prvkové pegmatity berylového typu, berylovo-columbitového subtypu a LCT suity (sensu Černý, Ercit 2005). Spolu s pegmatitom Moravany nad Váhom - Striebornica pri Piešťanoch v Považskom Inovci patrí k najfrakcionovanejším telesám granitových pegmatitov zisteným v Západných Karpatoch. Vnútorňa zonalita a trendy chemického zloženia Be a Nb-Ta minerálov (Uher et al. 2010; Chudík, Uher 2011), ako aj ďalších minerálov indikujú jeho zložitú evolúciu s uplatnením procesov primárnej magmatickej frakcionácie, neskoromagmatickej až subsolidovej albitizácie a hydrotermálnej alterácie.

Chemické zloženie pegmatitu Jezuitské lesy poukazuje na relatívne vysoký stupeň jeho primárnej magmatickej frakcionácie, v dôsledku čoho došlo ku koncentráciám vzácných litofilných prvkov, najmä Rb, Cs, Be, Nb, Ta a Sn, čo je jav typický pre evolúciu granitových, najmä vzácno-prvkových pegmatitov (napr. Černý et al. 1985; London 2008). Takisto nízke obsahy Sr, Ba, Zr a najmä REE (suma REE = 7.7 ppm), negatívna Eu anomália ($\text{Eu}/\text{Eu}^* = 0.66$), ako aj nízke hodnoty pomeru Rb/Cs (4.8), Zr/Hf (7.2) a Nb/Ta (3.8), a naopak relatívne zvýšené hodnoty pomeru 10000Ga/Al (3.8) a Rb/Sr (26.4) poukazujú na značný stupeň frakcionácie taveniny, z ktorej vznikal pegmatit.

Na druhej strane je zaujímavý veľmi nízky obsah Li v pegmatite Jezuitské Lesy, ktorý dosahuje len 23 ppm, čo je netypické pre vzácno-prvkové granitové pegmatity s LCT afinitou, kde charakteristicky zvýšené koncentrácie Li môžu dosahovať až úroveň ich saturácie a kryštalizáciu samostatných minerálov lítia (Černý et al. 1985; London 2008 atď.). Naopak v okolitých granitoch až granodioritoch bratislavského masívu v oblasti Devína dosahujú koncentrácie Li podstatne vyššie hodnoty (67 - 100 ppm; Cambel, Viliňovič 1987), pričom najvyššie obsahy Li sú v biotitických granodioritoch až (leuko)tonalitoch. Lítium sa teda v rámci bratislavského masívu správa ako geochemicky kompatibilný prvok (jeho obsah klesá s frakcionáciou magmy), ktorý sa prednostne viazal zrejme na primárne magmatický biotit okolitých granitických hornín, čo spôsobilo jeho čiastočné spotrebovanie a pokles v zvyškovej pegmatitovej tavenine. Nízka koncentrácia Li v pegmatite navyše indikuje, že nebol derivovaný priamo z

Tabuľka 12 Chemické zloženie albitizovaného kremeňovo-živcovo-muskovitového pegmatitu Bratislava - Jezuitské lesy (hm. %, ppm).

	hm. %	ppm		ppm	
SiO_2	73.18	Li	23	Th	1.1
TiO_2	0.01	Rb	603	U	1.5
Al_2O_3	15.64	Cs	124	Be	231
Fe_2O_3	1.20	Sr	22.8	Nb	49.1
MnO	0.16	Ba	76.0	Ta	12.8
MgO	0.09	Ga	31.7	Sn	60.0
CaO	0.31	Sc	<1.0	W	11.4
Na_2O	5.13	Y	1.80	V	<8
K_2O	2.88	La	1.00	Cr	<15
P_2O_5	0.28	Ce	1.80	Ni	<20
LOI	1.02	Pr	0.26	Co	1.1
Total	99.90	Nd	1.20	Mo	<0.1
C	<0.02	Sm	0.48	Cu	0.3
S	<0.02	Eu	0.10	Ag	<0.1
		Gd	0.42	Au	<0.5
Rb/Cs	4.8	Tb	0.08	Hg	<0.01
Rb/Sr	26.4	Dy	0.32	Pb	1.0
10000Ga/Al	3.8	Ho	0.03	Zn	9.0
Zr/Hf	7.2	Er	0.11	Cd	<0.1
Nb/Ta	3.8	Tm	0.02	As	0.6
Y/Ho	60.0	Yb	0.09	Sb	<0.1
ΣREE	7.73	Lu	0.02	Bi	0.1
Eu/Eu^*	0.66	Zr	59.1	Tl	0.4
$\text{TE}_{1,3}$	1.17	Hf	8.2	Se	<0.5

Obr. 12 Chondritom normalizovaný diagram REE v priemernej vzorke pegmatitu Bratislava - Jezuitské lesy. Hodnoty chondritu podľa McDonough, Sun (1995).

okolitých granitov, ale tieto len preniká.

Anomálne vysoký pomer Y/Ho (60.0) spolu s nepravdivým priebehom normalizovanej krivky REE spôsobeným lantanidovým tetradovým efektom ($\text{TE}_{1,3} = 1.17$) možno interpretovať ako dôsledok zvýšenej aktivity fluóru v zvyškových magmaticko-hydrotermálnych fluidách (Bau 1996; Irber 1999). Uvedenú zvýšenú aktivitu F v závere magmatického štádia evolúcie, respektíve už začiatku

hydrotermálnej alterácie pegmatitu, pri stále relatívne vysokej teplote, dokumentuje aj prítomnosť fluóropatitu a fluórkalciumikrolitu, naopak starší primárne magmatický muskovit prakticky neobsahuje F.

Najmladšie štádium nízkoteplotnej hydrotermálnej alterácie pegmatitu dokumentuje čiastočný rozpad berylu za vzniku asociácie fenakit + muskovit II + kremeň II, resp. bertrandit + K-živec II + muskovit II + hydrobiotit (?). Podobne vzniká sekundárny muskovit II aj na úkor granátu a gahnitu.

Kým proces magmatickej frakcionácie a kryštalizácie, ako aj neskoromagmatickej až subsolidovej albitizácie spojenej s pôsobením fluórom obohatených fluíd možno pravdepodobne spojiť s hercýnskou solidifikáciou pegmatitu, mladšia hydrotermálna nízkoteplotná alterácia môže súvisieť s cirkuláciou vodou obohatených fluíd, respektíve roztokov buď počas následného posthercýnskeho výzdvihu granitového masívu spolu s pegmatitmi alebo až s tektono-termálnymi udalosťami a presunom bratislavského granitového prikrývku počas alpínskej (vrchnokriedovej) orogenézy.

Podakovanie

Predložená práca bola podporená vedeckými grantovými agentúrami na základe projektov VEGA 1/0257/13 a APVV-0081-10. Autor ďakuje D. Ozdínovi a V. Kollárovej za asistenciu pri analýze minerálov na elektrónovom mikroanalýzátore, J. Halodovi za určenie fenakit a bertranditu pomocou EBSD, K. Breiterovi za sprostredkovanie stanovenia Li v pegmatite, ako aj recenzentom I. Broskovi a P. Gadasovi za konštruktívne pripomienky.

Literatúra

- Bau M. (1996) Controls on the fractionation of isovalent trace elements in magmatic and aqueous systems: evidence from Y/Ho, Zr/Hf, and lanthanide tetrad effect. *Contrib. Mineral. Petrol.* 123, 323-333.
- Broska I., Uher P. (2001) Whole-rock chemistry and genetic typology of the West-Carpathian Variscan granites. *Geol. Carpath.* 52, 79-90.
- Cambel B., Vilinovič V. (1987) Geochémia a petrológia granitoidných hornín Malých Karpát. 1-248, *Veda, Bratislava*.
- Černý P., Ercit T. S. (2005) The classification of granitic pegmatites revisited. *Can. Mineral.* 43, 2005-2026.
- Černý P., Meintzer R. E., Anderson A. J. (1985) Extreme fractionation in rare-element granitic pegmatites: selected examples of data and mechanisms. *Can. Mineral.* 23, 381-421.
- Dávidová Š. (1968) Granáty z pegmatitov Malých Karpát. *Acta Geol. Geogr. Univ. Comen. Geol.* 13, 117-128.
- Dávidová Š. (1970) Charakteristik der Pegmatite der Kleinen Karpaten. *Geol. Zbor. Geol. Carpath.* 21, 115-137.
- Dávidová Š. (1978) Mineralógia a petrografia pegmatitov kryštalínika tatrid. *Mineralia Slov.* 10, 127-146.
- Gargulák M., Vanek J. (1989) Beryl - prvý nález z pegmatitov Malých Karpát. *Mineralia Slov.* 21, 426.
- Gbelský J. (1979) Electron microprobe determination of Zr/Hf ratios in zircons from pegmatites of the Malé Karpaty Mts. (West Carpathians). *Geol. Zbor. Geol. Carpath.* 30, 463-474.
- Gbelský J. (1980) Composition of the main morphological types of garnets from pegmatites of the Malé Karpaty Mts. (West Carpathians). *Geol. Zbor. Geol. Carpath.* 31, 185-199.
- Gbelský J., Krištín J. (1985) Gahnit v pegmatitoch Malých Karpát - príspevok k topografickej mineralógii Slovenska. In: Veselský J., Beňka J., Gbelský J. (eds.): *Akcesorické minerály - ich petrogenetický a metalogenetický význam*, 65-70. *Geologický ústav D. Štúra, Bratislava*.
- Chudík P., Uher P. (2011) Niobium-tantalum oxide minerals in the Jezuitské Lesy granitic pegmatite, Bratislava massif, Slovakia: Ta to Nb and Fe to Mn evolutionary trends on a narrow Be,Cs-rich and Li,B-poor dike. *Mineral. Petrol.* 102, 15-27.
- Irber W. (1999) The lanthanide tetrad effect and its correlation with K/Rb, Eu/Eu*, Sr/Eu, Y/Ho, and Zr/Hf of evolving peraluminous granite suites. *Geochim. Cosmochim. Acta* 63, 489-508.
- Kohút M., Uher P., Putiš M., Ondrejka M., Sergeev S., Lariónov A., Paderin A. (2009) SHRIMP U-Th-Pb zircon dating of the granitoid massifs in the Malé Karpaty Mountains (Western Carpathians): evidence of Meso-Hercynian successive S- to I-type granitic magmatism. *Geol. Carpath.* 60, 345-350.
- London D. (2008) Pegmatites. 1-348, *The Canadian Mineralogist, Special Publication 10, Mineralogical Association of Canada, Québec*.
- Maheľ M., Cambel B. (1972) Geologická mapa Malých Karpát. *Geologický ústav D. Štúra, Bratislava*.
- McDonough W. F., Sun S.-s. (1995) The composition of the Earth. *Chem. Geol.* 120, 223-253.
- Ondrejka M., Uher P., Putiš M., Broska I., Bačík P., Konečný P., Schmiedt I. (2012) Two-stage breakdown of monazite by post-magmatic and metamorphic fluids: An example from the Veporic orthogneiss, Western Carpathians, Slovakia. *Lithos* 142-143, 245-255.
- Ozdín D. (2010) Beryl a fenakit z granitových pegmatitov tunela Sítina v Bratislave. *Bull. mineral.-petrolog. Odd. Nár. Muz. (Praha)*, 18, 78-84.
- Uher P. (1992) Vzácno-prvková Be-Nb-Ta mineralizácia v granitových pegmatitoch Západných Karpát. *MS, kandidátska dizertačná práca, Geologický ústav SAV, Bratislava*.
- Uher P., Broska I. (1995) Pegmatites in two suites of Variscan orogenic rocks (Western Carpathians, Slovakia). *Mineral. Petrol.* 55, 27-36.
- Uher P., Černý P., Novák M., Siman P. (1994) Niobium-tantalum minerals from granitic pegmatites in the Malé Karpaty, Považský Inovec and Žiar Mountains, Western Carpathians, Slovakia. *Mineralia Slov.* 26, 157-164.
- Uher P., Chudík P., Bačík P., Vaculovič T., Galiová M. (2010) Beryl composition and evolution trends: an example from granitic pegmatites of the beryl-columbite subtype, Western Carpathians, Slovakia. *J. Geosci.* 55, 69-80.
- Uher P., Kohút M., Ondrejka M., Konečný P., Siman P. (in print) Monazite-(Ce) in Hercynian granites and pegmatites of the Bratislava Massif, Western Carpathians: compositional variations and Th-U-Pb electron-microprobe dating. *Acta Geol. Slov.*
- Uher P., Žitňan P., Ozdín D. (2007) Pegmatitic Nb-Ta oxide minerals in alluvial placers from Limbach, Bratislava Massif, Western Carpathians, Slovakia: compositional variations and evolutionary trend. *J. Geosci.* 52, 133-141.
- Valach J. (1954) Žulové pegmatity Malých Karpát. *Geol. Sbor. Slov. Akad. Vied* 5, 26-58.
- Veselský J., Gbelský J. (1978) Výsledky štúdia akcesorických minerálov granitoidov a pegmatitov Malých Karpát. *Acta Geol. Geogr. Univ. Comen. Geol.* 33, 91-111.